

DISERTACIJOS

Fotografija kaip medijos dispozityvas XX a. septintojo–devintojo dešimtmečio Lietuvoje

MICHELKEVIČIUS, Vytautas. Fotografija kaip medijos dispozityvas XX a. septintojo–devintojo dešimtmečio Lietuvoje. Humanitarinių mokslų srities komunikacijos ir informacijos krypties daktaro disertacija. Vilnius, 2010

Pagrindiniai žodžiai: diskursas, medija, medijos dispozityvas, fotografija, veikėjo-tinklo teorija, LTSR fotografijos meno draugija.

Rugsėjo 17 dieną buvo apginta Vytauto Michelkevičiaus disertacija „Fotografija kaip medijos dispozityvas XX a. septintojo–devintojo dešimtmečio Lietuvoje“, kuri laikytina tik trečiąja disertacija iš komunikacijos mokslų Lietuvoje po Laimos Nevinskaitės ir Renatos Matkevičienės gynimų. Žinoma, prie jų dar būtų galima priskirti keletą Žurnalistikos institute apsigynusių doktorantų.

Disertacija išsiskiria tuo, kad ji pirmasis Lietuvoje mokslinis darbas, kurį būtų galima priskirti medijų studijų sričiai. Ši sritis Lietuvoje dar visai jauna, tačiau lyginant su užsienio akademinė praktika ypač perspektyvi, nes jungia skirtingas prieigas (filosofiją, sociologiją, antropologiją, kultūrologiją, menotyra ir kt.) ir tiria tiek medijų technologijas, tiek jų turinį, tiek santykį su visuomene. Žiūrint iš tradicinių disciplinų požiūrio, darbe susijungė komunikacijos mokslų, menotyros ir filosofijos sritys. Per gynimą tarybos narys prof. dr. Marius Povilas Šaulauskas pažymėjo, kad darbas ne interdisciplininis, bet multidisciplininis

(daugiadalykinis), tai yra jis gali būti skaitomas ir vertintinas iš skirtingų disciplinų požiūrio taško. Profesorius pastebėjo ir netikslumų iš filosofijos srities, tačiau, jo manymu, neįmanoma reikalauti, kad multidiscipliniam darbui būtų keliami tokie patys aukšti reikalavimai iš kiekvienos srities kaip rašomiems atitinkamų disciplinų darbams.

Disertaciją Vytautas Michelkevičius pristatė naudodamas daug vizualios medžiagos ir ja remdamas savo argumentus. Jo sudaryti žemėlapiai, schemas ir tinklai parodė tirtos problemos kompleksiskumą ir daugiasluoksniškumą. Mokslinė diskusija, kaip ir visada, buvo pradėta oponentų recenzijomis ir atsaku į jas. Du visiškai skirtingų sričių oponentai, kaip ir tikėtina, pateikė visai skirtingas įžvalgas ir atkreipė dėmesį į vis kitus disertacijos aspektus. Prof. dr. Žygintas Pečiulis disertaciją vertino iš žurnalistikos ir televizijos tyrimų srities, todėl pagrindiniai jo klausimai buvo kodėl analizuota tik meninė fotografija ir nėra atskleista fotografijos ir televizijos

santykio. Menotyrininkė dr. Agnė Narušytė daugiausiai klausimų turėjo apie detalesnius fotografijos ir institucijos santykio aspektus bei fotografijos filosofines ir estetiškes problemas. Disertantas Vytautas Michelkevičius atsakydamas pacitavo disertacijos įvadą, kuriame aiškiai argumentuota, kodėl analizuota tik meninė fotografija ir nėra palyginimų su kitomis medijomis.

Tarybos narių pratęsta diskusija parodė, kad disertacija išskėlė aktualių komunikacijos mokslų klausimų ir problemų. Pavyzdžiui, kiek Lietuvoje vyraujantys pozityvistiniai ir struktūralistiniai komunikacijos mokslai yra tolerantiški kitoms paradigmoms? Arba ar apskritai įmanoma sukurti statišką tyrimo modelį ir detalai aprašyti jo struktūrą, kad vėliau būtų galima ją griežtai taikyti empiriniame tyrime? Disertantas rado komunikacijos mokslų ir menotyros bei filosofijos sąryšio taškų klausimą, išskeldamas taip ar vis dar įmanomos grynosios metodologijos, besiremiančios tik viena disciplina. Pavyzdžiui, jei ši disertacija būtų buvusi ginta menotyros krypties, ji būtų buvusi laikyta meno sociologijos darbu, tačiau Komunikacijos fakultete ji tapo komunikacijos mokslų darbu. Šie ir panašūs klausimai rodo, kad humanitariniuose moksluose vis mažėja ribos tarp skirtingų disciplinų ir jų taikomų metodologijų.

Rašant disertaciją taikytos poststruktūralizmo ir konstrukcionizmo nuostatos, kurios sukėlė disertacijos gynimo diskusijoje ir abejonių, kodėl disertacijoje nematyti aiškios pavienių veikėjų ir pagrindinio veikėjo pirmininko Antano Sutkaus įtakos? Tačiau iš esmės šios nuostatos nurodė, kad visi veikėjai veikė kaip visuma ir tiek jų vaidmenys, tiek pats fotomenas buvo socialiai sukonstruotas reiškinys. Be to, taikytas

holistinis požiūris į tyrimą, o tai reiškė, kad veikė ne individualistinės jėgos, o jų visuma, įvardijama kaip dispozityvas. Todėl iš tiesų diskusijoje realizmo kaltinimai disertacijos tyrimui neturėjo jokio pagrindo.

Disertacijoje buvo sprendžiama kompleksiškos fotografijos analizės metodologijos problema. Remtasi prielaida, kad, analizuojant vien medijos (šiuo atveju fotografijos) turinį, neįmanoma atskleisti svarbių socialinių ir politinių medijos aspektų. Todėl siekta analizuoti pačią mediją ir jos kontekstą. Derinant komunikacijos ir medijų mokslų, filosofijos ir menotyros prieigas buvo suformuotos dispozityvo ir medijos sampratos, kurias jungiant sukurtas ir instrumentalizuotas medijos dispozityvo modelis. Šis modelis buvo taikomas Lietuvos fotografijai XX a. septintajame–devintajame dešimtmetyje analizuoti ir diskursą formavusiems galios santykiams atskleisti. Viena iš disertanto atliktų inovacijų buvo Lietuvoje naujos ir praktiškai netaikytos veikėjo-tinklo teorijos pasitelkimas bei sujungimas su kitomis prieigomis. Dispozityvo kaip tinklo traktavimas leido holistiškai atskleisti fotografijos medijos sandarą ir funkcionavimo ypatumus.

Pasitelkiant interviu su fotografijos veikėjais ir fotografijų bei tekstinių šaltinių (pvz., organizacijos dokumentų) interpretaciją buvo išanalizuota pasirinkto laikotarpio fotografija kaip medijos dispozityvas. Disertacijoje atskleista, kaip formavosi fotografijos meno tinklas, kaip jis tapo stabilus ir nepakeičiamas, kaip konstravo ir reguliavo specifiską fotografijos vartojimo būdą – fotomeną ir vientisą stilių – Lietuvos fotografijos mokyklą. Analizuojant ir jungiant skirtingus fotografijos medijos elementus, siekta parodyti estetinių, politinių ir socialinių fotografijos

aspektų priešastingumo ryšį. Disertacijoje nagrinėtas institucijos (LTSR fotografijos meno draugijos) vaidmuo bei jos sąveika su komunikacinėmis konvencijomis (pvz., socialinio realizmo stiliumi), filosofinėmis nuostatomis ir fotomeno diskursu.

Apginta disertacija ir atliktas tyrimas atveria perspektyvą tolesniems medijų tyrimams, pavyzdžiui, medijų komparatyvistikai – lyginant sovietmečio fotografijos dispozityvą su nepriklausomybės laikotarpiu arba sovietmečio fotografijos dispozi-

tyvą su televizijos ar kino dispozityvu. Ji praturtino lituanistinius tyrimus ir menotyros paradigmas, nes tyrė fotografiją visai iš kitų priedų, nei įprasta menotyroje.

Disertacijoje sprendžiamų problemų aktualumą įrodė ir praktinis jų realizavimas, nes Vytautas Michelkevičius yra sudaręs ne vieną knygą ir kuravęs ne vieną parodą apie fotografiją bei parašęs daug kritinių ir probleminių straipsnių fotografijos ir medijų temomis tiek mokslo žurnaluose, tiek kultūrinėje spaudoje.

Dr. Kęstutis Šapoka